

УДК 821.161.2-32.09(477.78)Потушняк
DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.3.49>

РИСИ ЕКСПРЕСІОНІЗМУ В ПОЕЗІЯХ У ПРОЗІ ФЕДОРА ПОТУШНЯКА

FEATURES OF EXPRESSIONISM IN FEDIR POTUSHNYAK'S POEMS IN PROSE

Вотьканич М.І.,

orcid.org/0000-0002-4491-4635

доктор філософії зі спеціальності «Філологія»,

доцент кафедри української літератури

Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

Знаковою постаттю українського культурного життя Закарпаття ХХ ст. є Федір Потушняк – науковець, письменник, громадський діяч, етнограф, філософ. Непересічної художньої вартості літературний доробок митця, який за спостереженням дослідників має виразний модерністський характер, довгими десятиліттями замовчувався чи спотворювався ідеологічно заангажованою критикою. Однак у часи незалежної України, коли незаслужено забуті імена повертаються в український інформаційний простір, а новітні дослідження заповнюють «білі плями» в українському літературознавстві, його творчість отримала нове й неупереджене прочитання. Ф. Потушняк відомий як автор багатопроblemної епіки, а також глибоко суб'єктивної лірики. Синестезійне художнє світовідчуття спонукало письменника звернутися й до такого міжродового жанрового утворення як поезія у прозі. Цикл «Дзвоники», написаний у першій половині 40-х років ХХ століття, став для нього органічним способом оприявлення складного внутрішнього світу людини, яка в роки Другої світової війни опинилася в глобальній межовій ситуації. Криза духовності, світові катаклізми, нівеляція гуманістичних ідей – жорстока реальність зумовила пошук нових форм її відображення в мистецтві. Відповідно до цього полістильова манера художнього письма Федора Потушняка позначена поряд із іншим й авангардними – експресіоністськими – шуканнями. Ці тенденції особливо помітні в поезіях у прозі «Смерть і мати», «Дикий пес», «Пси», «Павук».

У статті проаналізовано особливості вияву поетики експресіонізму в зазначених художніх текстах. З'ясовано, що вони написані як реакція на криваві суспільні зрушення, сучасником яких довелося стати авторові. Встановлено, що ключовими засобами експресії в зазначених художніх текстах є гіпертрофована емоційність, елементи гротеску, деформація просторових співвідношень, містицизм, нервові напруження, домінування чорного кольору, контрастність.

Ключові слова: Ф. Потушняк, художня література Закарпаття, поезії в прозі, модернізм, експресіонізм, екзистенціалізм.

Fedir Potushnyak, a scientist, writer, public figure, ethnographer, and philosopher, is a landmark figure in the Ukrainian cultural life of Transcarpathia in the 20th century. The artist's literary work, which, according to researchers, has a distinct modernist character, has been silenced or distorted by ideologically biased criticism for many decades. However, in the era of independent Ukraine, when undeservedly forgotten names are returning to the Ukrainian information space and the latest research is filling in the 'blank spots' in Ukrainian literary studies, his work has received a new and unbiased reading. F. Potushnyak is the author of multi-thematic epics and deeply subjective lyrics. His synesthetic artistic worldview prompted the writer to turn to such an intergeneric genre as poetry in prose.

The cycle 'Bells', written in the first half of the 1940s, became for him an organic way of revealing the complex inner world of a person who found himself in a global borderline situation during World War II. The crisis of spirituality, global cataclysms, and the levelling of humanistic ideas – the cruel reality necessitated the search for new forms of its reflection in art. Accordingly, Fedir Potushnyak's multi-style manner of artistic writing is marked, among other things, by avant-garde – expressionist – explorations. These trends are particularly noticeable in the poems in prose 'Death and Mother,' 'Wild Dog,' 'Dogs,' and 'Spider'.

The article analyses the peculiarities of expressionism in the aforementioned literary texts. It was discovered that they were written as a reaction to the bloody social upheavals that the author had to witness. It was established that the key means of expression in F. Potushnyak's poems in prose are exaggerated emotionality, elements of the grotesque, deformation of spatial correlations, mysticism, nervous tension, the dominance of black colour, and contrast.

Key words: F. Potushnyak, Transcarpathian literature, poems in prose, modernism, expressionism, existentialism.

Постановка проблеми. Постать Федора Потушняка, людини енциклопедичних знань, обдарованого науковця, мислителя, талановитого письменника, щирого українця, почала цілісно й об'єктивно вимальовуватися тільки в останні три десятиліття, коли різні віхи його багатогранної діяльності стали об'єктом наукового інтересу фахівців-гуманитаріїв. Довго замовчуваний, критикований радянською владою літературний доробок митця врешті знаходить свого вдячного читача. Досвід Ф. Потушняка як історика, археолога, етно-

графа, фольклориста, культуролога, філософа показово відобразився в його художній творчості, що вражає глибиною думки та непересічністю форми. Він відомий як автор проникливої асоціативної лірики й багатопроblemної психологічної епіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оригінальна художня творчість Ф. Потушняка регулярно викликала інтерес його сучасників. Спостереження над своєрідністю творчої манери автора висловлювали В. Бирчак, М. Лелекач, В. Маркус та ін.

Шлях до сучасного розкодування складної метафорики письма Ф. Потушняка однією з перших проклала дослідниця Лідія Голомб, яка, осмислюючи поезію автора, наголошувала на його пантеїстичному світогляді, тонкому розумінні менталітету українського народу й органічному засвоєнні європейських мистецьких віянь: «У ліриці поета виявилася така суттєва риса українського модернізму, як синтез національних джерел творчості із здобутками новітніх європейських течій. Потушняк ішов тут слідами І. Франка, Лесі Українки, Б.-І. Антонича, поетів «Молодої музи» та пражської школи, в одному ряду із своїми талановитими країнами В. Гренджою-Донським, Ю. Боршошем-Кум'ятським, Зореславом, І. Ірлявським, І. Колосом та іншими» [1, с. 93].

Модерністська природа художнього вислову простежується не лише в оригінальній ліриці Федора Потушняка, а й у його епічних творах та поетичних текстах з епічною складовою. Він, як спостерегла дослідниця Е. Балла, «спричинився до відживлення» [2, с. 27] жанру поезії в прозі в українській літературі в першій половині 40-х років XX ст.

На специфіку цих художніх текстів Ф. Потушняка звернув увагу В. Поп у післямові до книги «Честь роду», куди увійшов цикл поезій у прозі «Дзвоники»: «У спадщині Ф. Потушняка одне з чільних місць посідають поезії у прозі (до півсотні творів). Їх тематика, як і проблематика, досить різноманітна й суспільно вагома. Здебільшого це мініатюри, в яких у своєрідній поетичній формі висловлюється та чи інша філософська думка. Самі твори будуються автором то як реалістичні картинки з життя – суспільства чи природи, то часто подаються в алегоричній формі – байок чи казок» [3, с. 243].

Детальніше розглянула жанрові особливості згаданого циклу поезій у прозі Евеліна Балла, яка наголосила й на їх стильовому синкретизмі: «... тут знаходимо твори виразно символістичні, експресіоністичні, неоромантичні, в окремих спостерігаємо елементи барокового стилю, поезики сюрреалізму. Світоглядний стержень цих творів – філософія екзистенціалізму, намагання досягнути трансцендентну сутність людського буття» [2, с. 28].

Онтологічні проблеми, порушені у творах, а також автобіографічний мотив творчості, що звучить у низці художніх текстів циклу, проаналізувала дослідниця Оксана Щербей. Вона простежила прямий зв'язок поезій у прозі з лірикою митця на «ідейному, образному, поетикальному рівнях» [4, с. 162]. Однак на відміну від віршів

поета, у його поетичних прозових мініатюрах науковиця вбачає більшу долю раціоналізму.

Постановка завдання. За прагнення розвивати українську літературу у відповідності до її внутрішніх законів та відмову слідувати канонам соціалістичного реалізму Ф. Потушняк за життя зазнавав несправедливої критики та утисків з боку радянської влади. Однак дослідники часів незалежної України сходяться на думці про виразно модерністський характер його художнього письма, що в окремих випадках відлунює крайніми – авангардними – мистецькими шуканнями: «Зверненням до проблеми протистояння добра і зла, до страшних, не пояснених сил, що часом опановують людину, увагою до загальнолюдського, що виявляється в конкретних вчинках та пристрастях, Ф. Потушняк наближається до експресіоністської течії в українській та європейській літературах» [5, с. 269].

Слушні твердження авторитетних учених спонукають до глибших наукових студій, адже своєрідність вияву експресіонізму в творчості Ф. Потушняка ще не була предметом окремих літературознавчих розвідок. Це обумовлює актуальність дослідження, метою якого є простежити риси поетики експресіонізму в його поезіях у прозі.

Основним завданням статті вбачаємо аналіз суб'єктивного світобачення автора, вираженого в художніх текстах через символіку образів, сугестивність, комплекс порушених екзистенційних проблем. Адже, як зазначає дослідниця О. Черненко, на переконання теоретиків експресіонізму, «образ світу, незфальшований і в чистій формі, є лише в нас самих. Тільки такий образ повинен мистець показувати в своїх творах. Таким чином вся творчість мистців-експресіоністів стає візією» [6, с. 15].

Виклад основного матеріалу. Широка обізнаність Федора Потушняка із історією, філософією, культурою Західної Європи, глибоке розуміння закономірностей розвитку світового письменства і водночас тонке відчуття української національної душі, зокрема менталітету жителів Закарпатського краю, оприявнилися в неповторному художньому світі письменника. Його тяжіння до рефлексивності та дослідження складного внутрішнього світу людини, суголосне з ідеєю митців-модерністів про унікальність кожної особистості, знайшло вияв у використанні специфічного міжродового утворення – поезії в прозі. Розквіт цього ліро-епічного жанру в українській літературі кінця XIX – початку XX століття та його подальший розвиток були зумовлені своєрідним бунтом модерністів проти усталених

жанрових канонів, що сприймалися як формальні обмеження, пошуком нових засобів зображення, прагненням до експериментаторства.

Складні суспільно-політичні умови, якими була позначена перша половина ХХ століття, зумовили світоглядну кризу людини цього часу, «абсолютизований відчай доби» [7, с. 180] та, як наслідок, потребу особистості звернутися вглиб себе з метою осмислити причини страшної реальності.

Художній потенціал жанру поезії в прозі з його послабленим епічним компонентом та медитативною тональністю став оптимальним способом вираження екзистенційних роздумів закарпатського модерніста Ф. Потушняка. Поглиблений психологізм, що є іманентною ознакою жанру, відкривав перед митцем широкі можливості до досягнення таїни людської душі.

Ліричний герой поезій у прозі Ф. Потушняка виступає не пасивним реципієнтом, що споглядає дійсність та фіксує ментальні враження від неї, а навпаки – активним суб'єктом, що по-своєму одухотворює її. Це простежуємо, зокрема, у творах «Смерть і мати», «Дикий пес», «Пси» та «Павук», що увійшли до циклу «Дзвоники» та, настроєво доповнюючи й градаційно підсилюючи одне одного, розміщені в ньому послідовно. Тут ліричне «я» наратора проєктує власний зранений внутрішній світ на реальність. Перед читачем з надр людського серця постає об'єктивований біль, неприкритий відчай, персоніфікований страх. Гіперболізація негативних почуттів, оголення нервового напруження, елементи гротеску, опрацювання теми смерті як реакція на дегуманізацію суспільства дають підстави говорити про риси експресіонізму в зазначених художніх текстах.

В окресленому контексті особливу увагу привертає поезія в прозі «Смерть і мати», у назві якої криється вічна бінарна опозиція «смерть – життя». Написаний у 1941 році твір має виразне антивоєнне спрямування. Каталізатором екзистенційних роздумів автора стала жорстока дійсність першої половини ХХ віку, що ознаменувалася для світу в цілому й для українського народу зокрема революціями, голодоморами, репресіями й війнами. Жах від усвідомлення того, що суспільство відійшло від сповідання ідеї людського життя як найвищої цінності в найганебнішій формі вияву – війні, абсолютизується у свідомості ліричного героя.

Щоб посилити ефект інтимності, довіри між читачем і персонажем Ф. Потушняк доречно використовує першоособову нарацію. Згущуючи темні фарби, автор ставить гомодієгетичного оповідача й реципієнта на один емпатичний щабель,

коли обоє мовчки розуміють один одного: читач розділяє відчай і безвихідь ліричного героя, який став в'язнем власних рефлексій. Тяжкі думи обсідають його: він оплакує людяність як феномен, якому, як не парадоксально, не знайшлося місця серед людей: «О, страшна потворо, жахлива насильнице смерте!», «О війнова смерте! Як ненавиджу я тебе!.. Чорною тінню ти висиш над видом мого краю!» [8, с. 227].

Попри те, що у світовій культурі образ смерті набув амбівалентного значення та в окремих філософських чи релігійних системах трактується як закономірна частина життя, спосіб переходу в інший світ, шлях до переродження, у парадигмі художнього світу твору Ф. Потушняка смерть, коли вона стає синонімом украденого життя, – абсолютне зло. Він розглядає насильство як симптом втрати людством чогось іманентного – власної суті. Відчуття безнадії й трагізму навіює апокаліптична картина, виписана митцем за допомогою градації чорного кольору: «Уявою втікаю від тебе через гори й доли, ховаюся у чорних лісах і ще темніших нетрях...» [8, с. 227]. Традиційно у мистецтві образ лісу, непрохідної хащі символізує сферу несвідомого, дикі інстинкти, темні порухи душі. Однак ліричний герой Ф. Потушняка сприймає цей локус як прихисток, як порятунк для розхристаного серця: будь-де, аби подалі від людей, здатних знищувати собі подібних заради меркантильних цілей.

Пригнічення героя, яке він переживає середина себе, проєктується на його сприйняття реальності. Уявою він оживлює страшні картини з гіпертрофованою некротичною енергетикою: «Надлетіли останні хвилини. Горизонт помер і ліг горілиць. Ліси постаріли й жовтіють мертвим листям. Мої поля покрилися псячкою і мохом. Хатина похилилася й сліпими очима – завішеними вікнами – дивиться в темну ніч. У маренні я лежу на ліжку, бо думаю уже сотні раз одну і ту ж думку» [8, с. 227]. Переплітаючи експресіоністичні прийоми з елементами сюрреалізму Ф. Потушняк об'єктивує людський страх і безпомічність перед стихійним жахом, який несе війна.

Автор нагнітає атмосферу тривожного очікування через натяки й недомовлення. Образ війни в уяві ліричного героя персоніфікується, стає моторошною потворою, яка, як йому здається, ось-ось увійде в його кімнату і його світ. Але раптом на порозі з'являється постать матері. Вітальна сила цього образу осягає все навколо, долаючи зло: «Переді мною – мати, що дала мені життя! Вона собою заступила смерть» [8, с. 227].

Одвічно образ матері в українській культурі є символом «життя, святості, вічності, тепла і всеперемагаючої любові» [9, с. 479]. Ф. Потушняк, домінантою художнього стилю якого вважають символізм, майстерно обіграє семантичний потенціал цього архетипу. Це помітно навіть у кількісних характеристиках твору: опис гнітючої атмосфери очікування наростає поступово, займає майже увесь обсяг твору, у той час як для утвердження перемоги світла й любові авторові вистачає двох заключних речень.

Ця ідея безумовного тріумфу добра тенденційна у творчості митця. Вона є органічною частиною його художнього мислення. Означену рису, зокрема, у ліриці письменника помітила дослідниця Марія Козак: «Ф. Потушняк виявив себе зрілим митцем, майстром кольорів. У його ліриці синтезуються елементи різних видів мистецтв. Вірші поета здебільшого побудовані на контрастах: після моторошних, страшних картин постають у нього світлі, радісні, повні віри й надії» [10, с. 13]. За вказаним принципом митець конструює й аналізовану поезію в прозі: темний гнітючий атмосфері відчаю й зневіри протиставляється всеохопна сила любові, що дарує людству надію.

Буремні події, у гущі яких опинився Ф. Потушняк у 40-х роках ХХ століття, накладали на його світовідчуття печать тривожного очікування й неспокою, тому темні, нуарні образи продовжують хвилювати його уяву й наповнювати його художній простір. Свідченням цього стали поезії в прозі «Дикий пес» і «Пси», написані в 1942 та 1943 роках відповідно. На нашу думку, вони можуть вважатися своєрідним диптихом, настроєвим стрижнем якого стали екзистенційна спустошеність та відчуття незахищеності у ворожому деструктивному світі, сповненому хижаків.

Як слушно зауважила дослідниця Г. Яструбецька, «танатографічна оптика висвітлює таку генетично споріднену з архетипом ейдологічну категорію експресіонізму, як містичне, похідним від котрої є поняття ірраціоналізму, езотеричності, візійності, інтуїтивізму, спіритуалізму» [11, с. 9]. Федір Потушняк, добре знайомий з народними віруваннями, теж наділяє свого ліричного героя поезії в прозі «Дикий пес» містичним світовідчуттям. Ворожа дійсність переломлюється в його душі апокаліптичними візіями: «*Але раптом усе обривається, падає, щезає... Замість ночі згущується страх. І він – сила... сила войовника і руйнуюча, щось – як холод, аморфність чи як знищення...*» [8, с. 228].

Відповідно до експресіоністичних традицій автор гіпертрофує художню ситуацію, посилює

відчуття несвітського жаху: «*Темним світом біжить дикий пес і зловіщо виє. В тім голосі чується неминучість смерті, загибель душі, вмирання любові, торжество неправди, погасання світла і царство пільми*» [8, с. 228]. Образ «темного світу», в якому панує тільки пустота, безнадійність і марнота, озвучений моторошним завиванням. Знову митець береться за опрацювання амбівалентного символу в його негативному прояві: пес у трактуванні Ф. Потушняка виступає уособленням зла й жорстокості, а його лиховісне виття віщує горе й смерть. Означення «дикий» підкреслює хижість, навіть потойбічність образу, його деструктивну стихійність. Він втілює персоніфікований страх, провіщає наближення кінця. І навіть коли разом із ніччю відступають і жахи, які вона несе, ліричний герой відчуває душевну спустошеність і тягар фатуму, адже така похмура, навіть готична картина буття – вираження його власних емоцій, об'єктивоване внутрішнє життя.

Така ж рецепція дійсності домінує в поезії в прозі «Пси», де негативна конотація образу доведена до апогею: «*... за темних ночей пси обступають мою хату. Виджу їх чорні силуети і в нічній пільмі, вивалені язики та гостро настроєні вуха*» [8, с. 228]. На глибоке переконання ліричного героя, ці ворожі створіння ночі чигають на нього і за найменшої нагоди кинуться, щоб розірвати. Тому він почуває себе в'язнем, безпорадним заручником обставин, а власне існування йому здається доведеним до абсурду: «*І я мушу через них задихатися у своїй власній хаті*» [8, с. 228].

У цілому ж означена художня ситуація, що набуває обрисів пекла на землі, покликана проілюструвати читачеві задушливу атмосферу епохи. Вона відображає сприйняття письменником реальності, в якій йому доводилося жити й творити на початку 40-х років, коли над світом смертоносно гула канонада війни.

Почуття відчуження й екзистенційної самотності ліричного героя посилюється прихованою алюзією на рядки із двадцять другого псалма Біблії («Страждання праведника і його надія»): «*Бо пси мене обсіли, і лиходіїв зграя мене оточила. Пробили мені руки й ноги, / всі мої кості я міг би полічити*» [12, с. 668]. Приховано апелюючи до вічної книги, Ф. Потушняк дає ключ до розкодування свого алегоричного твору: як і псаломспівець, ліричний герой поезії в прозі опиняється самотнім серед ворогів. Однак, на відміну від священного тексту, у художньому творі письменника в характерній для експресіонізму манері

оптимістичні сподівання зведені до мінімуму: «Отже, нічого вдяти – треба ходити хащами, таємничими стежками, а ні – можна попасти у собачі зуби і загинути, нічого не зробивши доброго на світі» [8, с. 228].

Образу хижих тварин протиставляється інший не менш загадковий, але єдино світлий у цьому творі образ коня, який несе вершника, рятуючи від перспективи бути розтерзаним: «Мій кінь, зачувши їх [псів – М. В.], стає на задні ноги, дико хропить, відскакує з дороги і несесться навмання пустирями чи зарослями, бо інакше можуть завітрити нас, тоді буде усьому кінець» [8, с. 228]. Цей символ, одним із традиційних трактувань якого є уособлення «швидкості; волі» [9, с. 349], втілює дух нескореності, що спонукає ліричного героя до внутрішнього бунту проти верховенства сили й кровопролиття.

Експресіоністично-сюрреалістичні візії полонять свідомість ліричного персонажа твору «Павук» (1943), в художньому фокусі якого знову ж таки неоднозначний образ: павук, з одного боку, розглядається як «символ центру світу, його засновника» [9, с. 594], а з іншого, – «павутина з павуком посередині є емблемою смерті й руйнування» [9, с. 594]. Саме другу – негативну – конотацію Ф. Потушняк обирає для подальшого опрацювання. «Невидимий», але при цьому «страшний і величезний павучище» [8, с. 228] є плодом уяви ліричного героя. Це персоніфікований образ страху, що виписаний гіперболізовано й гротескно. Автор навмисно деформує зображану дійсність, за якою десь звисока над усіма чатує істота, що має «двоє випуклих очиськ» і своїми «довгими кістлявими лапами хапає із землі кого тільки захоче» [8, с. 229].

Як спостерегла Евеліна Балла, «у такий спосіб автор через зорові асоціації передає відчуття страху, що охоплює ліричного “я”, інтуїтивне переживання ним фатальної обумовленості окремих аспектів життя людини» [2, с. 29]. Візуальні враження посилюються інтуїтивними переживаннями: ліричний герой постійно відчуває

на собі «тягар павучого погляду», «шастання лап над головою» [8, с. 229]. Однак найбільше лякає ліричного героя не стільки сама потвора, скільки відчуття незахищеності перед нею, її повна безкарність та свавілля: «Найстрашніше, що той павучище ніякому закону не підвладний. Що захоче зробити – те зробить. Сягне тонкими лапами – і вже кінець одному життю» [8, с. 229]. Як наслідок, надзвичайно виснажливим для оповідача є безперервне очікування, загроза бути наступним, стати черговою жертвою потвори. Його полонять відчай, почуття безвиході й марності існування. Так, у тривожному передчутті загрози минають його дні й роки, так минає життя. А в образі хижого павука ввижається епоха, яка, замість утвердження самоцінності особистості, сповідування високих ідей гуманізму, нівелює людину, намагається стерти її індивідуальність, змушує почуватися мізерною і залежною, а кожен день життя сприймати як милостиню системи: «А може, таки вдасться мені вижити – переживу його? Та хто знає – чи раптом він не вибере мене... ще сьогодні... завтра...» [8, с. 229].

Висновки. Проаналізувавши поезії в прозі «Смерть і мати», «Дикий пес», «Пси» та «Павук», що увійшли до циклу «Дзвоники», переконаємося, що полістильова творчість Ф. Потушняка – модерніста, позначена також авангардними віяннями, що особливо помітно виявилися через експресіоністичні засоби змалювання дійсності. Ці художні тексти, написані на початку 40-х років ХХ століття, у часи Другої світової війни, стали своєрідним відображенням рефлексій письменника над реаліями, в яких йому довелося жити. Зазначені твори – реакція митця на кризу духовності й криваві суспільні зрушення того часу. Основними засобами вираження авторської інтенції тут стали гіперболізація чуття, об'єктивація негативних емоцій, елементи гротеску, деформація просторових співвідношень, монохромність зображення через нагромадження темних відтінків, поетика контрастів, містицизм та символічність письма.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Голомб Л. Г. У таємничому дивосвіті слова: лірика Федора Потушняка. *Потушняк Ф. Хвилини вічності*: лірика / упоряд. та передм. Лідії Голомб. Ужгород: Гражда-Карпати, 2000. С. 3–98.
2. Балла Е. Поезії в прозі Федора Потушняка: поетика жанру. *Науковий і мистецький світ Федора Потушняка*: матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження видатного українського письменника і вченого (Ужгород, 15–16 квітня 2010). Ужгород: Ліра, 2010. С. 26–33.
3. Поп В. Побачений талантом світ. *Потушняк Ф. Честь роду*: оповідання, повість, поезії у прозі / упоряд. та післямова В. С. Попа. Ужгород: Карпати, 1973. С. 233–245.
4. Щербей О. Творча діяльність як естетична проекція «Хвилин вічності» у циклі поезій у прозі Ф. Потушняка «Дзвоники». *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Філологія; Соціальні комунікації. 2011. Вип. 26. С. 158–163.

5. Голомб Л. Федір Потушняк. *Письменники Срібної Землі*. До 60-річчя Закарпатської організації Національної спілки письменників України / упоряд. П. М. Ходанич. Ужгород : КП «Ужгородська міська друкарня», 2006. С. 263–269.
6. Черненко О. Експресіонізм у творчості Василя Стефаника. Нью-Йорк : Сучасність, 1989. 280 с.
7. Ковалів Ю. Історія української літератури : кінець XIX – поч. XXI ст. : підручник : у 10 т. Київ : ВЦ «Академія», 2013. Т. 1. 510 с.
8. Потушняк Ф. Честь роду : оповідання, повість, поезії у прозі / упоряд. та післямова В. С. Попа. Ужгород : Карпати, 1973. 248 с.
9. Енциклопедичний словник символів культури України / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, В. В. Куйбіди. 5-те вид. Корсунь-Шевченківський : ФОП Гавришенко В. М., 2015. 912 с.
10. Козак М. Ю. Розвиток української лірики 20-30-х років XX ст. на Закарпатті (проблематика та жанрово-стильові пошуки) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Івано-Франківськ, 2002. 20 с.
11. Яструбецька Г. І. Динаміка українського літературного експресіонізму : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.01.01. Київ, 2014. 38 с.
12. Старий Завіт. *Святе Письмо Старого та Нового Завіту* / пер. з єврейськ., арамейськ., грецьк. О. І. Хоменко. Вид-во отців Василіан «Місіонер», 2007. С. 1–1125.

Дата першого надходження рукопису до видання: 22.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.10.2025

Дата публікації: 28.11.2025